

60-72 Aylık Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleri İle Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi *

Neslihan Saygılı**

ORCID:0000-0003-0645-6554

Mine Akkaynak***

ORCID:0000-0002-5799-9164

Öz

Araştırma 60-72 aylık çocukların ahlaki yargı düzeyleri ile prososyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılı İstanbul İli Anadolu yakası Maltepe ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okul öncesi kurumlara devam eden 60-72 aylık 98 (52 kız, 46 erkek) okul öncesi çocuğu oluşturmuştur. Örneklem grubu basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda veri toplamak için “Kişisel Bilgi Formu”, “Ahlaki Yargı Ölçeği”, “Çocuk Prososyallik Ölçeği (Öğretmen Formu)” kullanılmıştır. Ahlaki Yargı Ölçeği (AYÖ) ile Çocuk Prososyallik Ölçeği (ÇPÖ) arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla Sperman Brown Sıra Farkları Korelasyon katsayısı analizi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda 60-72 aylık okul öncesine devam eden çocukların ahlaki yargı ve prososyal davranış puanlarının “yüksek” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Ahlaki yargı, ikilem, kültürel paylaşım, kasti kaza, sosyal yardımlaşma, aile kuralı ile prososyal davranış arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Buna karşılık ahlaki yargı ile kültürel paylaşım, kasti kaza ve sosyal yardımlaşma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki gelişim, Ahlaki yargı, Prososyal davranış

Gönderme Tarihi: 19/01/2021

Kabul Tarihi:20/03/2021

* Bu makale, Neslihan Saygılı'nın "60-72 Aylık Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleri ile Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

**Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İstanbul-Türkiye, neslihanSaygili@gmail.com

***Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İstanbul-Türkiye, mineakkaynak@aydin.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

SAYGILI, N. ve AKKAYNAK, M., "60-72 Aylık Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleri İle Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1., 2021, s.339-358.

Investigation of the Relationship Between Moral Judgment Levels and Prosocial Behaviors of 60-72 Month- Old Children

Neslihan Saygılı**

ORCID:0000-0003-0645-6554

Mine Akkaynak***

ORCID:0000-0002-5799-9164

Abstract

The study was conducted to examine the relationship between the moral judgment levels and prosocial behaviors of 60-72 months old children. The study group of the study consisted of 98 (52 girls, 46 boys) pre-school children of 60-72 months who attend preschool institutions affiliated to the Ministry of National Education in Maltepe district of the Anatolian side of Istanbul in the academic year of 2019-2020. The sample group was chosen using the simple random sampling method. In the research, the relational scanning model was used. In line with the purpose of the study, "Personal Information Form", "Moral Judgment Scale", "Child Prosociality Scale (Teacher Form)" were used to collect data. Sperman Brown Rank Differences Correlation Coefficient analysis was conducted to determine whether there is a significant relationship between Moral Judgment Scale (MOQ) and Child Prosociality Scale (CPI). As a result of the study, it was found that the moral judgment and prosocial behavior scores of the children attending 60-72 months preschool are at "high" level. It is seen that there is no significant relationship between moral judgment, dilemma, cultural sharing, deliberate accident, social assistance, family rule and prosocial behavior. On the other hand, it was determined that there is a positive and significant relationship between moral judgment and cultural sharing, deliberate accident and social assistance.

Keywords: Moral development, Moral judgment, Prosocial behaviour

Received Date: 19/01/2021

Accepted Date: 20/03/2021

**Master Student, Istanbul Aydın University Faculty of Education, Istanbul-Turkey, neslihansaygili1@gmail.com

***Assistant professor, Istanbul Aydın University, Faculty of Education, Istanbul-Turkey
mineakkaynak@aydin.edu.tr

You can refer to this article as follows:

SAYGILI, N. ve AKKAYNAK, M., ‘60-72 Aylık Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleri İle Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.339-358.

Исследование взаимосвязи между уровнем морального суждения и просоциальным поведением детей в возрасте 60-72 месяцев

Неслихан Сайгылы**

ORCID:0000-0003-0645-6554

Минэ Аккайнак***

ORCID:0000-0002-5799-9164

Резюме

Исследование было проведено для изучения взаимосвязи между уровнем морального суждения и просоциальным поведением детей в возрасте 60–72 месяцев. Исследовательская группа состояла из 98 дошкольников (52 девочки, 46 мальчиков) в возрасте от 60 до 72 месяцев, которые посещали дошкольные учреждения Министерства национального образования в районе Малтепе азиатской части Стамбула в 2019-2020 учебных годах. Выборочная группа была выбрана с использованием простого метода случайного выбора. В исследовании использовалась модель реляционного сканирования являющийся одним из методов количественного исследования. В соответствии с целью исследования для сбора данных использовались «Анкета личной информации», «Шкала моральных суждений», «Шкала просоциальности ребенка (Модель преподавателя)». Для определения существует ли значимая взаимосвязь между шкалой моральных суждений (ШМС) и шкалой просоциальности ребенка (ШПР), Сперманом Брауном был проведен анализ коэффициента корреляции различий в ранговых различиях. В результате исследования было обнаружено, что оценки морального суждения и просоциального поведения детей, посещающих дошкольные учреждения в возрасте 60-72 месяцев находятся на «высоком» уровне. Видно, что нет значимой связи между моральным суждением, дилеммой, культурным обменом, преднамеренным несчастным случаем, социальной помощью, семейными ценностями и просоциальным поведением. С другой стороны, было установлено, что существует положительная и значимая взаимосвязь между моральным суждением и культурным обменом, преднамеренным несчастным случаем и социальной помощью

Ключевые слова: Нравственное развитие, Моральное суждение, Просоциальное поведение.

Получено: 19/01/2021

Принято: 20/03/2021

** *Магистрант, Педагогический факультет Стамбульского университета Айдын, Стамбул, Турция, neslihansaygili1@gmail.com*

*** *доцент, Стамбульский университет Айдын, педагогический факультет, Стамбул-Турция, mineakkaynak@aydin.edu.tr*

Ссылка на статью:

SAYGILI, N. ve AKKAYNAK, M., "60-72 Aylık Çocukların Ahlaki Yargı Düzeyleri İle Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *академическая история и мысль*, Т.8, NO.1, 2021, С. 339-358.

Giriş

Sosyal bir varlık olarak dünyaya gelen birey içinde bulunduğu en yakın çevreden başlayarak genişleyen sosyal çevreyle iletişime geçer ve uyum çabasına girerek yaşadığı toplumun bir parçası olur. Bu süreçte üyesi haline geldiği toplumun normlarını ve değerlerini öğrenir.¹ Çocuklar, yetişkinler tarafından dışsal bir biçimde kontrol edilen kuralları kendi eylemleri üzerinde düşünmeleri, akıl ve alışkanlık yoluyla uygun şekilde davranmalarıyla içsel olarak yeniden düzenler.² Böylelikle çocuklar değerler oluşturma sistemi geliştirir ve bu gelişim sürecinde çocukların ahlak gelişimi gerçekleşir.³ Ahlak; başkalarının refahı, hakları, eşitliği, adaleti ile ilgili kural koyucu normların bütünüdür.⁴ Aynı zamanda ahlak, sosyal yaşamın merkezi bir yönünü oluşturduğu için yüzyılı aşkın süredir psikolojik teorilerin temelinde yer almaktadır. Çoğu gelişim bilimcisi, ahlakın bireylerin sadece kendileriyle ilgili değil; başkalarına karşı tutumları ile ilişkili olduğu, davranışları oluşturan niyet ve motivasyonları yansıttığını savunmaktadır.⁵ Çocukların ahlakı, toplumun kurallarını ve değerlerini özümsemesiyle gerçekleşen güçlü bir duygusal bağlılığın oluşmasıyla gelişir.⁶ Ahlaki gelişim, hem toplum hem de bireyin zihinsel sağlığı için çok önemlidir.⁷ Ahlaki gelişimin bir başkasına fayda sağlamayı amaçlayan gönüllü davranış olarak tanımlanan prososyal davranışlara katılım ve antisosyal davranışların engellenmesi olarak iki davranış türü vardır. Ahlaki gelişimin

¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Spot Matbaa Yayınları, Ankara 1997, s.87.

² Tony Eaude, *Children's Spiritual, Moral, Social and Cultural Development, Primary and Early Years*, Learning Matters, Los Angeles 2018, s.11.

³ N. Senemoğlu, *a.g.e.*, s.87.

⁴ Audun Dahl ve Melanie Killen, "Moral Reasoning: Theory and Research In Developmental Science", *Stevens' Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience*, (Edit Simona Ghetti-John T. Wixted), John Wiley & Sons, Inc., New York 2018, s.3.

⁵ Melanie Killen ve Judith G. Smetana, "Origins and Development of Morality", *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, (Edit Michael E. Lamb-Richard M. Lerner), John Wiley & Sons, Inc., New York 2015, s.17.

⁶ Neil J. Salkind, *Child Development*, Macmillan Reference USA, New York 2012, s.362.

⁷ Grazyna Kochanska, "Beyond cognition: Expanding the search for the early roots of internalization and conscience", *Developmental Psychology*, C.30, S.1, Michigan 1994, s.21.

davranış türleri, bir çocuğun başkaları ile olan ilişkileri ve okul gibi ortamlara uyum göstermesini sağlayan sosyal gelişimini etkilediği için önemlidir.⁸

Sosyal gelişim, bireyin sosyal uyarıcıya duyarlılık göstermesi, içinde yaşadığı toplumda başkalarıyla iyi ve sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve onlar gibi davranabilmesidir.⁹ Sosyal gelişimin iki temel bileşeni prososyal ve antisosyal davranışlardır.¹⁰ Aile ve toplum içindeki yaşantılar sayesinde kazanılan prososyal davranışlar toplumsallaşma için gerekli olan sosyalleşme sürecinin en temel parçasıdır.¹¹ Sosyalleşme ise bireyin toplumun bir üyesi haline gelmesi yani ulusunun bir parçası olduğunu öğrenmesidir¹² ve çocuğun sosyal çevresi ile etkileşime girdiği iki yönlü bir süreçtir.¹³ Çocuk, çevresinden etkilendiği gibi çevresini de etkiler.

Toplum yanlısı davranış ya da olumlu sosyal davranış olarak da ifade edilen prososyal davranış, sosyal iletişimin başlatılması ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için büyük önem taşımaktadır. Böylelikle birbirini dinleyen, anlayan ve başkalarına duyarlı olan bireylerden oluşan toplumlarda huzur, mutluluk, kalkınma, iyilik hali söz konusudur.¹⁴

Empati, sempati, yardım etme, paylaşma, dayanışma, işbirliği, rahatlatma ve bakım verme gibi davranışları kapsayan prososyal davranışlar çocukluğun erken dönemlerinde ortaya çıkar.¹⁵ Empati ve özgüvenin kazandırılması ve desteklenmesi, antisosyal dürtülerin düzenlenmesi, akademik başarı ve destekleyici ilişkilerin varlığı çocukların prososyal davranışlara katılımlarını artıracak durumlardır. Ayrıca çocuklukta

⁸ Amy Koenig, Dante Cicchetti ve Fred. A Rogosch, "Moral Development: The Association between Maltreatment and Young Children's Prosocial Behaviors and Moral Transgressions", *Social Development*, C.13, S.1, New York 2004, s. 87.

⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 46.

¹⁰ httpS://ais.ku.edu.tr/AR/BSELCUK200934__sosyalgelisim.pdf (18.08.2020).

¹¹ Asiye Kumru, Gustavo Carlo ve Carolyn P. Edwards, "Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi [Relational, cultural, cognitive, and affective predictors of prosocial behaviors]", *Turkish Journal of Psychology (Türk Psikoloji Dergisi)*, C. 19, S. 54, İstanbul 2004, s. 110.

¹² Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul 2014, s.228.

¹³ Ruth Feldman, "Maternal versus child risk and the development of parent-child and family relationships in five high-risk populations", *Development and Psychopathology*, C. 19, S. 2, Cambridge 2007, s. 294.

¹⁴ Tansen Taygur Altıntaş- Müdriye Yıldız Bıçakçı, "Erken Çocukluk Döneminde Prososyal Davranışlar", *International Journal of Social Science*, C. 4, S. 57, Konya 2017, s. 246.

¹⁵ J. Kiley Hamlin, Karen Wynn ve Paul Bloom, "Social Evaluation by Preverbal Infants", *Nature*, S.450, 2007, s.557.

kazandırılan prososyal davranışlar, erişkinlik ve yetişkinlikte bireyin prososyal katılımının temelini oluşturacaktır.¹⁶

Prososyal davranışların motivasyon kaynağı olarak görülen sempati, empati ve şefkat duyguları aynı zamanda ahlakın duygusal boyutunu oluşturur. Bu duygular ahlakın tanımında da yer alır. Ahlakın erken köklerine ilişkin araştırmaların çoğu iş birliği ve toplum yanlısı davranışa odaklanmaktadır. Çocuğun sağlıklı, başarılı geleceğinin temel taşlarından olan ve birçok ortak noktada kesişen ahlaki yargı ve prososyal davranış arasındaki ilişki bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Amaç

Mevcut küresel manzara, çocukların gelişimini etkileyen ahlaki sorunlarla doludur. Dünyanın birçok yerinde hüküm sürmekte olan şiddetten en çok etkilenen çocuklardır. Kötü muameleyle maruz kalan ergen ve genç ergenlerde ahlaki gelişim yönlerindeki eksiklikler, başkalarının haklarına ve duygularına karşı daha yüksek bir ihmal oranını içerir. Artan saldırganlık ve kötü muameleyle maruz kalan popülasyonlar arasında daha yüksek suç oranları gözlenmiştir.¹⁷ Prososyal davranışların gelişimindeki sapmaların ve artan saldırganlık düzeyinin, kötü muameleden davranış bozukluğu ve suçluluğa kadar olası bir etiyolojik yolu önerebileceğini düşünülmektedir.¹⁸ Bulgular, disiplin stratejilerinin ve ebeveyn duyarlılığının ahlaki gelişimi etkilediği teorisini desteklemektedir. Bugünün çocuğu yarının yetişkini ve ebeveyni olacaktır. Kötü muameleyle uzun zamanlı maruz kalmış, sağlıklı gelişimi sağlanmamış çocuklar yetişkin olup ahlaki gelişimini tamamlayamayacak olan yeni neslin faili olabilir. Ergen ve genç ergenlerde şiddet ve kötü muameleden kaynaklanan ahlaki dezenformasyonun kökenleri daha küçük yaşlara dayanmaktadır. Dolayısıyla okul öncesi çağındaki çocukların prososyal davranışlarının incelenmesi ve bu davranışların çocukların ahlaki gelişimleriyle ilişkisinin ele alınması daha geniş bir çerçeve oluşturacaktır.

Alanyazın incelendiğinde çocukların yardım etme veya paylaşma davranışını içeren ikilemler hakkındaki ahlaki muhakemesi, bazı prososyal davranış ölçütleriyle

¹⁶ Asha Leah Spivak-Dale C.Farran, "First-Grade Teacher Behaviors and Children's Prosocial Actions in Classrooms", *Journal Early Education and Development*, C.23, S.5, 2012, s. 624.

¹⁷ Joan Kaufman-Dante Cicchetti, "Effects of maltreatment on school-age children's socioemotional development: Assessments in a day-camp setting", *Developmental Psychology*, C.25, S.4, 1989, s.516.

¹⁸ A. Koenig, a.g.m., s.101.

değerlendirilmiş çalışmalara rastlanmaktadır.^{19,20,21,22} Bu çalışmalarda örneklem grubunu ergen ve genç ergenlerin oluşturduğu görülmektedir. Yurt içinde de okul öncesi dönem çocuklarında bu çalışmalara rastlanmamıştır. Dolayısıyla 60-72 aylık çocuklarda ahlaki yargı düzeyleri ve prososyal davranış arasındaki ilişkinin araştırılması hem yurt dışında yapılan benzer çalışmaların sonuçlarının farklı kültürlerde genelleştirilebilirliğini test etme ihtiyacının karşılanması hem yurt içinde araştırmacılara bir fikir sunması açısından önem taşımaktadır.

Yöntem

Örneklem

Örneklem grubu, 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde döneminde İstanbul ili Anadolu Yakası Maltepe ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel okul öncesi eğitim kurumlarına ve ilkokulların bünyesindeki ana sınıflarına devam eden 60-72 aylık okul öncesi öğrencileri arasından basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Basit rastgele örnekleme, şans faktörüne göre katılımcıların araştırma için seçilmesini sağlayacak biçimde örnek kümesinin belirlenmesi noktasına dayanan bir örnekleme metodudur. Bu metod araştırmanın evrenindeki bütün öğelerin, eşit şekilde seçilme şansına sahip olmasını sağlar.²³ Çalışma 52 kız, 46 erkek, toplam 98 katılımcıdan oluşmaktadır. 47 çocuk 60-65 ay, 51 çocuk 66-72 ay arasında bulunmaktadır.

¹⁹ Gustavo Carlo, Vicenta Mestre, Paula Samper ve Ana Tur-Porcar, "The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy, prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors", *International Journal of Behavioral Development*, C.35, S.2, 2011, s. 116.

²⁰ Nancy Eisenberg, Qing Zhou, Silvia H. Koller, "Brazilian Adolescents' Prosocial Moral Judgment and Behavior: Relations to Sympathy, Perspective Taking, Gender-Role Orientation, and Demographic Characteristics", *Child Development*, C.72, S.2, 2001, s. 518.

²¹ Asiye Kumru, Gustavo Carlo, Vicenta Mestre, Paula Samper, "Prosocial moral reasoning and prosocial behavior among Turkish and Spanish adolescents", *Social Behavior and Personality: An International Journal*, C.40, S.2, 2012, s.205.

²² Sunita Mahtani Stewart-Catherine McBride-Chang, "Influences on Children's Sharing in a Multicultural Setting", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, C.31, S.3, 2000, s.337.

²³ Kaan Böke, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2009, s. 111.

Veri Toplama Araçları

60-72 aylık okul öncesi öğrencilerinden araştırmanın amacı doğrultusunda veri toplamak için “Kişisel Bilgi Formu”, “Ahlaki Yargı Ölçeği” ve “Çocuk Prososyallik Ölçeği” kullanılmıştır.

Ahlaki Yargı Ölçeği (AYÖ), okul öncesi çocuklarının ahlaki yargı gelişim durumlarını tespit etmek için Aylin Sözer Çapan tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, “İkilem”, “Kültürel paylaşım”, “Kasti kaza”, “Sosyal yardımlaşma” ve “Aile kuralı” alt boyutları dikkate alınarak hazırlanmış beş hikâyeden oluşmaktadır. 60-72 aylık okul öncesi öğrencilerinin ahlaki yargı durumlarını belirlemek için kullanılacak hikâyelerin anlatımı esnasında ilgili oyuncaklar yardımıyla canlandırmalar yapılmıştır. 60-72 aylık okul öncesi öğrencilerinin ölçekte yer alan hikâyeleri anlamlandırma durumunu belirlemek için resimli kartlar öğrencilere verilmiş ve hikâyeleri onların anlatması istenmiştir. Çocukların hikâyeleri anlatması sürecinde her hikâye için belirlenmiş olan dört ölçüt dikkate alınarak ölçüm yapılmıştır. Belirlenen dört ölçüt içerisinde üç ve dört ölçütü gerçekleştirenlerin verilen hikâyeyi anladıklarına karar verilmiştir. Hikâyeyi anlayan öğrencilere her hikâyenin içerdiği ahlaki yargıya ilişkin iki soru yöneltilmiştir. Belirtilen iki soruda öğrencilere, özerk döneme ait olana 3 puan, dışa bağımlı döneme 2 puan ve anlamsız cevaba 1 puan verilerek ölçüm gerçekleştirilmiştir. Ahlaki yargı ölçeğinde yer alan beş hikâyenin uygulama süresi her bir öğrenci için 15-20 dakika sürmektedir. Uygulayıcı tarafından hikâye ilk defa okunduğunda öğrenci tarafından bir yanıt verilmediyse ikinci okuma gerçekleştirilmiş ve puanlama aynı şekilde yapılmıştır. Ölçeğin puanlamasında her hikâyede yer alan birinci soru hikâyeyi anlayıp anlamadığını belirlemek için oluşturulmuştur (0,1 ve 2 puan= anlamadı, 3 ve 4 puan=anladı). Çocuğun hikâyeyi anlamasına göre ikinci ve üçüncü soru sorulmuş olup buradan aldıkları puanlar o hikâyeye ilişkin ahlaki yargısını belirlemektedir. Ölçekte yer alan her bir hikâyeden alınabilecek en düşük puan 2, en yüksek puan 6’dır. Ölçeğin genelinden en düşük 10, en yüksek 30 puan alınabilmektedir. Ahlaki yargı ölçeğinin iç güvenirlik katsayısı olan Cronbach Alpha .70 olarak hesaplanmıştır.

Çocuk Prososyallik Ölçeği (ÇPÖ), Bower tarafından geliştirilmiş olup Türkçe’ye uyarlaması Bağcı ve Öztürk Samur tarafından yapılmıştır.²⁴ Ölçek, 60-72 aylık çocukların prososyal davranışlarını ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. ÇPÖ’nün, öğretmen, anne ve baba

²⁴ Burcu Bağcı- Ayşe Samur, “Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.17, S.3, Kırşehir 2016, s.59.

olmak üzere üç formu yer almaktadır. Çalışmamızda ölçeğin öğretmen formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Ölçek, beşli likert olarak hazırlanmış olup her bir madde “hiçbir zaman (1)”, “nadiren (2)”, “bazen (3)”, “genellikle (4)” ve “her zaman (5)” seçeneklerinden meydana gelmektedir. ÇPÖ, öğretmen formu 22 maddeden oluşmakta olup tek boyutludur. Ölçekte olumsuz bir madde yer almamaktadır. ÇPÖ’den alınabilecek en düşük puan 22, en yüksek puan 110’dur. Ölçekten alınan puanın artması çocukların prososyal davranış gösterdiklerini ifade etmektedir. Türkçe’ye uyarlaması yapılan ÇPÖ öğretmen formu için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda ÇPÖ öğretmen formunun güvenirlik katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel bilgi formu, çalışmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla geliştirilen ve öğrencilerin öğretmenleri tarafından doldurulan formdur

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada kullanılacak olan veri toplama araçları alanyazın taraması yapılarak belirlenmiştir. Pandemiden dolayı okullara girişlere izin verilmediğinden çalışmamız online yapılan görüşmeler, formlar aracılığı ve karar verilen veri toplama araçları ile gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan kişisel bilgiler formu ve kullanılacak olan ölçekler bir araya getirilerek çalışmaya ilişkin veri toplama aracı hazırlanmıştır. 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerden hazırlanan veri toplama aracı vasıtasıyla veriler 2020 yılı bahar döneminde toplanmıştır. Verileri toplamadan önce öğrencilerin velilerinden gerekli olan izinler alınmıştır. Çocuk Prososyal Davranışlar ve Kişisel Bilgi Formu okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin öğretmenleri, Ahlaki Yargı Ölçeği ise araştırmacı tarafından doldurulmuştur. Belirlenen sayıda 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerden veriler toplandıktan sonra veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Analiz süreci başlamadan araştırmada uygulanan ölçeklerden elde edilen verilerin iç güvenirlik katsayısı olan Cronbach Alpha değerleri incelenmiş, elde edilen değerler .70’dan büyük olduğundan ölçümün güvenilir olduğu belirlenmiştir. Kişisel bilgiler formunda yer alan demografik değişkenler gruplandırılmıştır. Demografik özelliklere ilişkin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Ölçekler yoluyla elde edilmiş olan verilerin betimleyici istatistikleri olan aritmetik ortalama, mod, medyan, standart sapma, ranj, minimum ve maksimum değerleri ortaya konmuştur. Elde edilen veri grubunun yapısal özelliklerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan normallik varsayımları test edilmiştir. Veri grubunda yer alan verilerin

dağılımının normal olup olmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda anlamlılık değeri (p) .05'in altında çıkmıştır. Bundan dolayı veri grubunun normal dağılım göstermediği söylenebilir. Normal dağılımın olmadığı veri gruplarında non-parametrik analizler tercih edilmekte olup alt problemler doğrultusunda kullanılan analizler aşağıda yer almaktadır.

1. Ahlaki Yargı Ölçeğine (AYÖ) ve Çocuk Prososyallik Ölçeği'ne (ÇPÖ) ilişkin betimsel istatistikler,
2. Ahlaki Yargı Ölçeği (AYÖ) ile Çocuk Prososyallik Ölçeği (ÇPÖ) arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla Serman Brown Sıra Farkları Korelasyon katsayısı analizi yapılmıştır.

Gerçekleştirilen fark analizlerinde anlamlı düzeyde farklılaşma durumunu belirlemek için anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Korelasyon analizinde korelasyon katsayısı, .20'nin altında ise "düşük", .20-.39 "zayıf", .40-.59 "orta", .60-.79 "yüksek" ve .80-1.00 "çok yüksek" düzeyde ilişkiyi belirtmektedir. 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin ahlaki yargı ölçeği puanları en düşük 10, en yüksek 30 puan olabilmektedir. Buradan hareketle ahlaki yargı puanları, 10-14 puan "çok düşük", 15-18 puan "düşük", 19-22 puan "orta", 23-26 puan "yüksek" ve 27-30 puan "çok yüksek" düzeyi ifade etmektedir. Yargı ölçeğinin alt boyutlarında, 2-2,80 "çok düşük", 2,81-3,60 "düşük", 3,61-4,40 "orta", 4,41-5,20 "yüksek" ve 5,21-6,00 "çok yüksek" düzeyi belirtmektedir.

Bulgular

Çalışmanın bulguları aşağıdaki gibidir.

	N	\bar{x}	Ss	Min. Değ.	Mak. Değ.	Düzey
İkilem	98	4,224	,634	3,00	6,00	Orta
Kültürel paylaşım	98	5,306	,889	3,00	6,00	Çok yüksek
Kasti kaza	98	4,755	1,103	2,00	6,00	Yüksek
Sosyal yardımlaşma	98	5,622	,902	2,00	6,00	Çok yüksek
Aile kuralı	98	5,938	,374	3,00	6,00	Çok yüksek
Ahlaki yargı	98	25,846	1,906	19,00	29,00	Yüksek

Tablo 1. 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin ahlaki yargı düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

Tablo 1 incelendiğinde 60-72 aylık okul öncesine devam eden öğrencilerin ahlaki yargı puanlarının ($\bar{x} = 25,846$) “yüksek” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu doğrultusunda araştırmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin ahlaki yargı durumlarının uygun olduğu söylenebilir. Ahlaki yargının alt boyutları olan kültürel paylaşım ($\bar{x} = 5,306$), sosyal yardımlaşma ($\bar{x} = 5,622$) ve aile kuralı ($\bar{x} = 5,938$) ortalama puanlarının “çok yüksek” düzeyde görülmektedir. Ayrıca ahlaki yargının kasti kaza boyutunun puan ortalamasının ($\bar{x} = 4,755$) “yüksek”, ikilem boyutunun puan ortalamasının ($\bar{x} = 4,224$) “orta” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.

	N	\bar{x}	Ss	Min. Değ.	Mak. Değ.	Düzey
Prososyal davranış	98	3,878	,632	1,36	4,95	Yüksek

Tablo 2. 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin prososyal davranış düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

Tablo 2 incelendiğinde 60-72 aylık okul öncesine devam eden öğrencilerin prososyal davranış puanlarının ($\bar{x} = 3,878$) “yüksek” düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu doğrultusunda araştırmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin prososyal davranışlarının artmış olduğu söylenebilir.

	İkilem	Kültürel paylaşım	Kasti kaza	Sosyal yardımlaşma	Aile kuralı	Ahlaki yargı	Prososyal davranış
İkilem	1,0 0						
Kültürel paylaşım	,54	1,0 0					
Kasti kaza	,54	,68	1,00				
Sosyal yardımlaşma	,06	,49	,07	1,0 0			
Aile kuralı	,57	,12	,72	,48	1,0 0		
Ahlaki yargı	,11	,47 **	,70* *	,46 **	,19	1,0 0	
Prososyal davranış	,21	,59	,90	,57	,80	,58	1,0 0

**<0,01; *<0,05

Tablo 3. 60-72 aylık çocukların ahlaki yargı puanları ile prososyal davranış puanları arasında yapılan Sperman Brown Sıra Farkları Korelasyon analizi sonuçları

Tablo 3’te, 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden çocukların ahlaki yargı puanları ile prososyal davranış puanları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla yapılan Sperman Brown Sıra Farkları Korelasyon analizi sonucunda ahlaki yargı ($r = ,58$; $p > .05$), ikilem ($r = ,21$; $p > .05$), kültürel paylaşım ($r = ,59$; $p > .05$), kasti kaza ($r = ,90$; $p > .05$), sosyal yardımlaşma ($r = ,57$; $p > .05$), aile kuralı ($r = ,80$; $p > .05$) ile prososyal davranış arasında anlamlı düzeyde bir

ilişkinin olmadığı görülmektedir. Ahlaki yargı ile kültürel paylaşım ($r= ,47$; $p<.01$), kasti kaza ($r= ,70$; $p<.01$) ve sosyal yardımlaşma ($r= ,46$; $p<.01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

Çalışmanın birinci bulgusunda 60-72 aylık okul öncesine devam eden çocukların ahlaki yargı puanlarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda araştırmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden çocukların ahlaki yargı durumlarının uygun olduğu anlaşılmıştır. Ahlaki yargının alt boyutları olan kültürel paylaşım, sosyal yardımlaşma ve aile kuralı ortalama puanlarının çok yüksek düzeyde, kasti kaza boyutunun yüksek ve ikilem boyutunun orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Çapan, ahlaki yargı düzeyinin erken çocukluk yaşlarında yüksek düzeyde olduğunu belirtmiştir.²⁵ Bu bulgular; erken çocukluk döneminde, küçük çocukların kendilerini çoklu ilişkiler ve sosyal gruplar açısından algıladıkları genişleyen bir “sosyal vicdanın” ortaya çıktığını göstermektedir. Onların ahlaki yargıları genellikle çıkarıcı güdüler ile başkalarının ihtiyaçlarının ve haklarının tanınması arasında karmaşık bir denge ortaya koyar.²⁶ Kültürel değerlerin çocukların farklı ilişkilerde yer alan karşılıklı yükümlülükleri ve sosyal kimlikleriyle ilgili sorumlulukları nasıl kavramsallaştırdıklarında önemli olması muhtemeldir.

Piaget’e göre bu dönem çocuklar otoritelerce belirtilen kuralları mutlak ve değiştirilmez olarak algılamaktadır. Kuralları değiştirmek ve çiğnemek yanlıştır. Bir yanlıştın ne kadar ciddi olduğu sonucuna göre değerlendirilir. Buchanan ve Thompson, çocukların ahlaki yargı gelişimini incelemek amacıyla altı –on yaş aralığındaki 48 erkek çocuk üzerinde yürüttükleri çalışmanın sonuçlarında 6 yaş çocuklarının ahlaki kararlarında davranışın hasarı en önemli faktör olarak görülmüştür.²⁷ Çalışmanın kasti kaza alt boyutunun bulgusu yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu durum 60-72 aylık çocukların davranış niyetini zannedilenden daha erken yaşlarda sezebileceğini göstererek Thompson’un çalışmasıyla farklılık göstermektedir.

Ruffy, sosyal faktörlerin küçük çocukların ahlaki yargısının gelişimine etkilerini araştırmak amacıyla yaşları 4-8 ve 9-11 yaş aralığında 390 çocukla yaptığı araştırmanın bulguları çocukların ahlak gelişiminin belirli bir sıra doğrultusunda ilerlediği, yaşı

²⁵ Aylin Sözer Çapan, “3-11 Yaş Çocuklarının Ahlak Gelişimlerinin Piaget’nin Ahlaki Kuramına Göre İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.3.

²⁶ Ross A. Thompson, “Whither the Preconventional Child? Toward a Life- Span Moral Development Theory”, *Child Development Perspectives*, C.6, S.4, 2012, s. 425.

²⁷James P. Buchanan- Spencer K. Thompson, “A quantitative methodology to examine the development of moral Judgement”, *Child Development*, C.44, S.1, 1973, s. 187.

küçük olan çocukların bağımlı ahlaki yargıda buldukları yönündedir.²⁸ İkilem alt boyutunun orta, aile kuralı alt boyutunun çok yüksek olması Ruffy'nin çalışma bulgularıyla örtüşmekte, kurallar ile algılarının “kurallar değiştirilmez, kurallara uyulmalı” şeklinde olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ikinci bulgusu, 60-72 aylık okul öncesine devam eden öğrencilerin prososyal davranış puanlarının “yüksek” düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu doğrultusunda araştırmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin prososyal davranışlarının artmış olduğu söylenebilir.

Çocukların yardım stratejileri gibi toplumla birlikte hareket etme niyetleri de yaşla birlikte artmaktadır. Çocukların perspektif alma becerileri geliştikçe, başkalarının düşünce ve duygularını daha iyi anladıkça onlara yardım etmeye daha istekli olmaktadır. Aynı şekilde empati becerisi gelişen çocuklar, başkasının hayal kırıklığı, üzüntüsü ve yalnızlığına duyarsız olan çocuklara göre yardım etme davranışı göstermeye daha fazla eğilimlidir. Ayrıca çocuklar olgunlaştıkça, adalet ve adalet temelinde ahlaki kararlar almaya başladıkça prososyal davranışları artmakta ve daha çok yardım etmeye duyarlı hale gelmektedir.²⁹

Çocuklar yardım, bakım ve diğer prososyal davranışlarda bulunmaları için uygun ortam sağlandığında yetişkinler veya akranları tarafından rehberlik edildiğinde başkalarına nasıl davranılacağına ilişkin değerler ve normlar iletildiğinde, modelleyerek ve pekiştirilerek sosyal davranış beklentilerini öğrenirler. Bununla birlikte gerçek deneyime dahil edildiklerinde ve prososyal davranışların olumlu etkilerini gördüklerinde içsel ve sosyal pekiştiricilerle prososyal davranışlar gösterilir.³⁰

Fabes ve arkadaşları, okul öncesi çocukların prososyal davranışlarını çeşitli bağlamlarda incelediği araştırmasında akranların erken çocukluk döneminde prososyal davranış geliştirmede olumlu etkisinin olduğunu belirtmiştir.³¹ Yapılan araştırmalar doğrultusunda prososyal davranışlarda gelişim en fazla okul öncesi dönemde gerçekleştiği, yaşamın ilk yirmi yılında artarak devam ettiği ve erken yetişkinlikte ise

²⁸ Michèle Ruffy, “Influence of Social Factors in the Development of the Young Child’s Moral Judgement”, *European Journal of Social Psychology*, C.11, S.1, 1981, s.72.

²⁹ Robert V. Kail, *Children and Their Development*, Pearson Education, Harlow 2015, s.382.

³⁰ Nancy Eisenberg, Richard A. Fabes ve Tracy L. Spinrad, “Social, Emotional, and Personality Development”, *Handbook of Child Psychology*, (Edit William Damon), John Wiley & Sons, Inc., New York 2006, s.664.

³¹ Richard A. Fabes, Laura Hanish, Carol Martin ve Alicia Moss, “The Effects of Young Children’s Affiliations with Prosocial Peers on Subsequent Emotionality in Peer Interactions”, *British Journal of Developmental Psychology*, C.30, S.4, 2012, s. 569.

azalarak arttığı gözlenmiştir.³² Okul öncesine yönelik olan bu tespitler, çalışmanın bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmanın bulgusunda da araştırmaya katılan 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden öğrencilerin prososyal davranışlarının yüksek ve artmış olduğu gözlenmektedir.

Araştırmanın temel problemi bağlamında 60-72 aylık okul öncesi eğitime devam eden çocukların ahlaki yargı düzeyleri ile prososyal davranış arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Ahlaki yargı ile kültürel paylaşım ve sosyal yardımlaşma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Kişinin ahlaki yargı düzeyinin, kişinin prososyal davranışa yatkınlığıyla pozitif ilişkili olduğu hipotezini bir dizi çalışma desteklemiştir. Çeşitli ahlaki muhakeme ölçüleriyle değerlendirilen düşük ahlaki seviyelerinin, suçluluğu ve sahtekarlığı öngördüğü bulunmuştur. Eisenberg ve Underwood-Moore, çalışmalarında olgun ahlaki yargıya sahip çocuklar ve ergenlerin, daha düşük ahlaki yargı düzeyindeki akranlarından daha fazla yardım ve cömertlik gösterme eğiliminde olduklarını gözlemlemiştir.^{33,34} Bazı araştırmalar kişinin ahlaki yargı düzeyi veya tarzının, kişinin prososyal davranma eğilimini etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Hertz ve Krettenauer, ahlaki yargının prososyal davranış ve ahlaki davranışa önemli katkılar sağladığını öne sürmüştür.³⁵

Eisenberg'e göre prososyal davranış, çocukların duygusal tepkileri, belirli bir zamanda yeterlilikleri, ihtiyaçları ve istekleri dahil olmak üzere birçok başka faktörden etkilenmektedir. Bundan dolayı ahlaki muhakeme ile prososyal davranış arasındaki ilişkinin anlamlı farklılık göstermediğini savunmaktadır. Ahlaki muhakeme, bir bireyin bilişsel ve sosyo-bilişsel yeteneklerinin kısıtlamaları dahilinde belirli bir durumda bir bireyin değerlerinin, ihtiyaçlarının, hedeflerinin ve güdülerinin hiyerarşisini yansıtıyorsa ahlaki muhakeme ve prososyal eğilimler arasında bir miktar ilişki beklenebilir fakat bu yaş nedeniyle sınırlı olabilir. Çalışmanın ahlaki yargı puanları ile prososyal davranış arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı bulgusu Eisenberg'in tespitini destekler niteliktedir. Alanyazın incelendiğinde çocukların yardım etme veya paylaşma

³² N. Eisenberg ve diğ., *a.g.e.*, s. 668.

³³ Nancy Eisenberg, "Prosocial Moral Judgment and Behavior in Children: The Mediating Role of Cost", *Personality and Social Psychology Bulletin*, C.12, S.4, 1986, s.426.

³⁴ Bill Underwood-Bert Moore, "Perspective-taking and altruism", *Psychological Bulletin*, C.91, S.1, 1982, s. 143.

³⁵ Steven G. Hertz-Tobias Krettenauer, "Does Moral Identity Effectively Predict Moral Behavior?: A Meta-Analysis", *Review of General Psychology*, C.20, S.2, 2016, s. 132.

davranışını içeren ikilemler hakkındaki ahlaki yargı, bazı prososyal davranış ölçütleriyle Kuzey Amerika içinde ve dışında yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır.^{36,37,38,39} Bu çalışma bulguları ahlaki yargı ile bazı prososyal davranış ölçütleriyle düşük ve orta derecede ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki daha çok ilkokul, ortaokul ve ergenlerde gözlenmiş olmasına rağmen bu çalışmada okul öncesi dönem çocuklarında ahlaki yargı ile prososyal davranış arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. İleri yaş gruplarında farkı derecelerde de olsa ilişkinin tespiti iki alan arasındaki bağlantının okul öncesi dönemden sonra geliştiğini düşündürmektedir. Ahlaki yargı ile kültürel paylaşım ve sosyal yardımlaşma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum diğer çalışmalardaki paylaşım ve yardımlaşma davranış bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu bulgular ışığında ahlaki muhakeme ve prososyal davranış arasındaki ilişkinin değeri ve derecesi, prososyal davranış türüne göre değişmektedir. Bununla birlikte, ahlaki gelişim ve prososyal davranış arasındaki ilişkinin gelişimine daha geniş çerçeveden bakabilmek için farklı bağlamlarda, davranış türlerinde ve yaş aralıklarında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

³⁶ G. Carlo ve diğ., a.g.m., s.116.

³⁷ N. Eisenberg ve diğ., 2001, a.g.m., s.519.

³⁸ A. Kumru ve diğ., 2012, a.g.m., s.206.

³⁹ S.M. Stewart-C. McBride-Chang, a.g.m., s.334.

Kaynaklar

BAĞCI, B., ve SAMUR, A., “Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.17, S.3, Kırşehir 2016, s. 59-79.

BÖKE, K., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2009.

BUCHANAN, J.P., ve THOMPSON, S.P., “A quantitative methodology to examine the development of moral Judgment”, *Child Development*, C.44, S.1, 1973, s. 186-189.

CARLO, G., MESTRE, V., SAMPER, P., ve TUR-PORCAR, A., “The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy, prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors”, *International Journal of Behavioral Development*, C.35, S.2, 2011, s. 116-124.

DAHL, A., ve KILLEN, M., “Moral Reasoning: Theory and Research In Developmental Science”, *Stevens’ Handbook of Experimental Psychology and Cognitive Neuroscience*, (Edit Simona Ghetti-John T. Wixted), John Wiley & Sons, Inc., New York 2018, s.323-357.

EAUDE, T., *Children’s Spiritual, Moral, Social and Cultural Development, Primary and Early Years*, Learning Matters, Los Angeles 2018.

EISENBERG, N., “Prosocial Moral Judgment and Behavior in Children: The Mediating Role of Cost”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, C.12, S.4, 1986, s.426-433.

EISENBERG, N., FABES, R.A., ve SPINRAD, T.L., “Social, Emotional, and Personality Development”, *Handbook of Child Psychology*, (Edit William Damon), John Wiley & Sons, Inc., New York 2006, s. 646-718.

EISENBERG, N., ZHOU, Q., ve KOLLER, S.H., “Brazilian Adolescents’ Prosocial Moral Judgment and Behavior: Relations to Sympathy, Perspective Taking, Gender-Role Orientation, and Demographic Characteristics”, *Child Development*, C.72, S.2, 2001, s. 518-534.

FABES, R.A., HANISH, L., MARTIN, C., ve MOSS, A., “The Effects of Young Children’s Affiliations with Prosocial Peers on Subsequent Emotionality in Peer Interactions”, *British Journal of Developmental Psychology*, C.30, S.4, 2012, s. 569-585.

FELDMAN, R., “Maternal versus child risk and the development of parent–child and family relationships in five high-risk populations”, *Development and Psychopathology*, C.19, S.2, Cambridge 2007, s. 293-312.

HAMLIN, J.K., WYNN, K., ve BLOOM, P., “Social Evaluation by Preverbal Infants”, *Nature*, S.450, 2007, s.557-559.

HERTZ, S.G., ve KRETTENAUER, T., “Does Moral Identity Effectively Predict Moral Behavior?: A Meta-Analysis”, *Review of General Psychology*, C.20, S.2, 2016, s. 129–140.

https://ais.ku.edu.tr/AR/BSELCUK200934__sosyalgelisim.pdf (18.08.2020).

KAĞITÇIBAŞI, Ç., *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim Yayınevi, İstanbul 2014.

KAIL, R.V., *Children and Their Development*, Pearson Education, Harlow 2015.

KAUFMAN, J., ve CICCETTI, D., “Effects of maltreatment on school-age children's socioemotional development: Assessments in a day-camp setting”, *Developmental Psychology*, C.25, S.4, 1989, s.516-524.

KILLEN, M. ve SMETANA, J.G., “Origins and Development of Morality”, *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, (Edit Michael E. Lamb-Richard M. Lerner), John Wiley & Sons, Inc., New York, 2015, s. 701-749.

KOCHANSKA, G., “Beyond cognition: Expanding the search for the early roots of internalization and conscience”, *Developmental Psychology*, C.30, S.1, Michigan 1994, s.20–22.

KOENIG, A., CICCETTI, D., ve ROGOSCH, F.A., “Moral Development: The Association between Maltreatment and Young Children's Prosocial Behaviors and Moral Transgressions”, *Social Development*, C.13, S.1, New York 2004, s. 87-106.

KUMRU, A., CARLO, G. ve EDWARDS, C.P., “Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi [Relational, cultural, cognitive, and affective predictors of prosocial behaviors)”, *Turkish Journal of Psychology (Türk Psikoloji Dergisi)*, C.19, S.54, İstanbul 2004, s. 109-128.

KUMRU, A., CARLO, G., MESTRE, V., ve EDWARDS, C.P., “Prosocial moral reasoning and prosocial behavior among Turkish and Spanish adolescents”, *Social Behavior and Personality: An International Journal*, C.40, S.2, 2012, s. 205–214.

RUFFY, M., “Influence of Social Factors in the Development of the Young Child’s Moral Judgement”, *European Journal of Social Psychology*, C.11, S.1, 1981, s. 61-75.

SALKIND, N.J., *Child Development*, Macmillan Reference USA, New York 2012.

SENEMOĞLU, N., *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Spot Matbaa Yayınları. Ankara 1997.

SÖZER ÇAPAN, A., “3-11 Yaş Çocuklarının Ahlak Gelişimlerinin Piaget’inin Ahlaki Kuramına Göre İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

SPIVAK, A.L., ve FARRAN, D.C, “First-Grade Teacher Behaviors and Children’s Prosocial Actions in Classrooms”, *Journal Early Education and Development*, C.23, S.5, 2012, s. 623-639.

STEWART, S.M., ve MCBRIDE-CHANG, C., “Influences on Children’s Sharing in a Multicultural Setting”, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, C.31, S.3, 2000, s.333-348.

TAYGUR ALTINTAŞ, T., ve YILDIZ BIÇAKÇI, M., “Erken Çocukluk Döneminde Prososyal Davranışlar”, *International Journal of Social Science*, S.57, Konya 2017, s. 245-261.

THOMPSON, R.A., “Whither the Preconventional Child? Toward a Life- Span Moral Development Theory”, *Child Development Perspectives*, C.6, S.4, 2012, s. 423-429.

UNDERWOOD, B., ve MOORE, B., “Perspective-taking and altruism”, *Psychological Bulletin*, C.91, S.1, 1982, s. 143–173.

YAVUZER, H., *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013.